MƏKTƏBƏQƏDƏR TƏLİM, TƏRBİYƏ

UOT 374+78

A.H.Qəribova
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, b/m
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
AZ 1000, Bakı ş., Üzeyir Hacıbəyli küçəsi, 68

MƏKTƏBƏQƏDƏR YAŞLI UŞAQLARIN MUSİQİ İNKİŞAFI PROBLEMLƏRİ

Açar sözlər: *musiqi tərbiyəsi, musiqi fəaliyyəti, dinləmə və qavrama, mahnı oxuma, musiqili-ritmik hərəkətlər*

Respublikamızda təhsil sahəsində baş verən islahatlar cəmiyyətmizdə yeni insanın hərtərəfli inkişafına, onun mənəvi cəhətdən yetkinləşməsinə yönəlmişdir. Belə insanın yetişdirilməsi lap erkən yaşlarından başlanmalıdır. Musiqi tərbiyəsinin düzgün istiqamətdə həyata keçirilməsi uşaqların ümumilikdə şəxsiyyətinin formalaşmasını və musiqi qabiliyyətlərinin inkişafını müəyyənləşdirir. Burada musiqi rəhbərinin savadlı olması, yeni texnologiya və metodikalarla silahlanması böyük rol oynayır.

А.Х.Гарибова

ПРОБЛЕМЫ МУЗЫКАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Ключевые слова: *музыкальное воспитание, музыкальная деятельность, слушание и восприятие, пение, музыкально-ритмические движения*

Реформы, проводимые в области образования в нашей республике, направлены на всестороннее развитие нового человека, достижения им нравственной зрелости. Воспитание такого человека должно начинаться с самого раннего детства. Правильно проводимое музыкальное воспитание определяет общее формирование личности ребенка и развитие его музыкальных способностей. Большое значение здесь имеет грамотность учителя музыки, его оснащенность новыми технологиями и методиками.

A.H.Garibova

PROBLEMS OF MUSICAL DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN

Key words: *musical education, musical activity, listening and perception, singing, musical-rhythmic movements*

The reforms carried out in the field of education in our republic are aimed at the all-round development of the new person, the achievement of moral maturity. The education of such a person should begin with the earliest childhood. Correctly conducted musical education determines the overall formation of the child's personality and the development of his musical abilities. Of great importance here is the literacy of the music teacher, his equipment with new technologies and techniques.

Respublikamızda təhsil sahəsində baş verən islahatlar cəmiyyətmizdə yeni insanın hərtərəfli inkişafına, onun mənəvi cəhətdən yetkinləşməsinə yönəlmişdir. Belə insanın yetişdirilməsi lap erkən yaşlarından başlanmalıdır. Bu işdə musiqi tərbiyəsinin də çox böyük əhəmiyyəti vardır. Uşaqlarda musiqiyə sevgi hisslərini, yüksək bədii zövqü, yaradıcılıq qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək üçün dövlətimiz uşaq baxçalarında və digər tədris müəssisələrində musiqi tərbiyəsinə geniş yer vermişdir.

Uşaqlarda musiqi qabiliyyətinin inkişafı obyektiv musiqi fəaliyyətinin nəticəsində baş verir. Fəaliyyət dedikdə biz ictimati təcrübənin, mədəniyyətin nailiyyətlərinin fəal mənimsənilməsi prosesini nəzərdə tuturuq. Bütün həyatı boyu insan müxtəlif fəaliyyət növlərini mənimsəyir ki, bunun nəticəsində onda müəyyən şəxsiyyət keyfiyyətləri formalaşır. Məktəbəqədər yaşlı uşaqların musiqi fəaliyyəti – bu uşaqlar tərəfindən musiqi sənətinin (və dolayısı yolla ətraf həyatın və özü-özünün) müxtəlif üsullarla idrakı vasitəsidir ki, bunun köməyi ilə həm ümumi, həm də musiqi inkişafı baş verir. Musiqi fəaliyyəti gələcək üçün müasir insanların ümumi mədəniyyətinin, insani keyfiyyətlərinin üzə çıxmasına kömək edir.

Məktəbəqədər müəssisələrdə musiqi fəaliyyəti şərti olaraq üç komponent-dən ibarətdir: musiqini dinləmə və qavrama, mahnı oxuma və musiqili-ritmik hərəkətlər (rəqs, oyun). Sözsüz ki, burada digər fəaliyyətlərin də (məsələn sadə alətlərdə ifa və s.) yer alması mümkündür, lakin əsasları – dediyimiz bu üç fəaliyyət növüdür.

Uşaq baxçasında musiqi fəaliyyətlərdən biri və demək olar ki, ən başlıcası musiqini dinləmə və qavramadır. Musiqini dinləyərək qavrama bacarığını biz mühüm hesab edirik, çünki qavrama baş verməzsə nə mahnı oxuma, nə rəqs nə də digər musiqi fəaliyyətləri mümkün olmaz.

Musiqi dinləmə aktiv düşünmənin əsasıdır. Musiqi dinləmə bölməsi uşaqları bir çox hadisələrlə böyüklərin əməyi ilə və uşaq bağçalarında tərbiyə alan uşaqların həyatı ilə tanış edir. Buna görə də musiqi dinləmə bölməsi uşaqların estetik tərbiyəsinə də böyük təsir göstərir.

Bəstəkar bəstələdiyi musiqi əsərləri vasitəsilə uşaqlara bizi ahatə edən xarıcı aləmin gözəlliyi haqqında məlumat verir. Musiqinin qavranılması əqli proseslərlə sıx bağlıdır. Belə ki, o diqqətlilik, düşüncə tələb edir. Uşaq əsəri dinləyərək, onun xarakterini təyin edir, musiqi ilə əlaqələndirir. Bu istiqamətdə iş düzgün aparıldıqda hətta 3-4 yaşlı uşaqlar şən, sakit, mülayim, oynaq musiqini, yüksək, alçaq, uca, yavaş səsləri, melodiyanı hansı alətin çaldığını ayırd etməyi bacarırlar. 5-6 yaşlı uşaqda musiqi təəssüratı daha da genişlənir. Musiqi haqqında aldıqları biliklərdən istifadə edərək uşaqlar nəinki suallara cavab verməyi, hətta musiqi əsərinin xarakterini müstəqil olaraq təyin etməyi bacarırlar.

Mahnı oxuma kimi müəyyənləşdirilən musiqi fəaliyyəti uşaqların səs aparatını inkişaf etdirir, nitqi təkmilləşdirir, düzgün duruşu, qaməti formalaşdırır, nəfəs almanı dərinləşdirir. Uşaqların tərbiyə işində mahnı əsas yer tutur, uşaqlar qulaq asmağı çox sevirlər. Mahnı uşaqların əhval-ruhiyyəsinə çox böyük təsir göstərir, onların ürəyini açır və şənləndirir. Mahnı oxumaqla uşaqların eşitmə və danışma qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək, uşaqları sakitləşdirmək, şadlandırmaq olar. Mahnı oxuyarkən uşaqların qışqırmaqlarına yol vermək olmaz. Uşaqlar bərkdən oxuduqda öz zərif səs tellərini zora saldıqları üçün onları zədələyə bilərlər. Uşaqlar alçaq, əlverişli tonda oxumalıdırlar. Mahnı oxuma uşaqları birliyə, mehribanlığa öyrədir, onları mütəşəkkil edir və birləşdirir.

Mahnı oxuma ən mühüm musiqi fəaliyyəti olduğundan buna ciddi fikir vermək lazımdır. Mahnını oxuduqda və danışıq zamanı uşaqların səsinin mühafizə edilməsinə diqqət yetirmək lazımdır. Uşaqların səsi öz həcminə görə məhduddur. Mahnılar əsasən uşaqların səsinə uyqun olaraq qurulur.

Digər bir musiqi fəaliyyəti – musiqili-ritmik hərəkətlərin ifasıdır. XX əsrin əvvəllərində bir çox ölkələrdə İsveç musiqişünas və pedaqoqllar ritmik təlim sistemini geniş yaymışlar. Onların metodu bundan ibarətdir ki, məşq üçün seçilmiş xüsusi tapşırıqlardan istifadə edərək məktəbəqədər yaşdan başlayaraq musiqi eşitməni, yaddaşı, diqqəti, ritmiliyi, hərəkətin plastik ifadəliliyini inkişaf etdirmək lazımdır.

Uşaqların musiqi qabiliyyətlərinin inkişaf eşitməsinin təkmiləşməsi prosesindən və öz hərəkətini musiqi ilə uyğunlaşdırmaq bacarığından asılıdır. Bu bacarıqların uşaqlar üçün maraqlı olan və asan başa düşülən formalarından: oyunlardan, ritmik hərəkətlərdən və s. başlamaq lazımdır. Musiqi əsərlərinin təsiri altında uşaqlarda emosional hisslər və müəyyən əhval-ruhiyə yaranır və bu hərəkətlərin münasib xarakteri imkan yaradır. Hərəkətlər musiqi əsərinin

daha dolğun qavrayışına kömək edir. Bu da öz növbəsində hərəkətlərdə xüsusi ifadəlilik yaradır. Musiqili ritmik hərəkətlər uşaqların əsas özünüifadə üsnllarından biridir. Çünki uşaq şüurlu surətdə hərəkət edərək tələb olunan hərəkətləri ifa edir. Rəqslər və oyunlar uşaqlardan bir hərəkətdən digərinə keçmək və lazım olan hərəkətləri dayandırmaq bacarığı tələb edir.

Musiqili-ritmik hərəkətləri ifa edərkən uşaqlar böyük həvəslə musiqini oyunların hərəkəti ilə birləşdirirlər, musiqi ilə oxuyub-oynayırlar. Bu zaman onlarda ardıcıllıq müşahidə olunur: uşaqlar musiqini dinləyir, mövzunu təhlil edir, rolları aralarında bölürlər. Bu da onları yaratmağa, fikirləşməyə, fantaziya etməyə vadar edir, yəni uşaqlarda əqli inkişaf baş verir.

İncəsənətin başqa növləri kimi musiqinin də biliyi artırmaqda böyük rolu vardır. Musiqi təhsili ümumi mədəniyyətin inkişafına mühüm təsir göstərir. Müxtəlif tapşırıqları yerinə yetirməsində uşaqlardan diqqətli olmaq, fikri cəmləşdirmək və s. kimi keyfiyyətlərin inkişafı tələb olunur. Belə ki, ifa olunan musiqini dinləyərkən uşaqlarda mahnının bədii obrazı yaranır və bu obraz musiqidə, rəqsdə əks etdirilir. Uşaqları müxtəlif emosional obrazlı əsərlərlə tanış etdikdə biz onları yaxşı mənada həyəcanlandırırıq.

Bundan əlavə musiqi mənəvi keyfiyyətləri də tərbiyə edir. Tərbiyə məsələlərini həll etməkdə xorla oxuma, rəqslər, oyunlar daha mühüm yer tutur. Vətən haqqında musiqi əsələrləri uşaqlarda vətənə, xalqa, torpağa məhəbbət hissi aşılayır, onlara daha yaxından təsir edir və onları doğru yola çəkir. Məsələn, A.Zeynallının "Ölkəm" əsərini dinlədikdə uşaqlarda vətənə məhəbbət, qürur hissi artır.

Beləliklə, gördüyümüz kimi musiqi inkişafı uşaqların fəal musiqi fəaliyyətində formalaşır. Belə ki, emosiyanın inkişafı, musiqini duyma, hiss etmə qabiliyyəti və digər musiqi qabiliyyətləri fəal musiqili fəaliyyətlər (dinləmə, oxuma, rəqs etmə) nəticəsində əmələ gəlir.

Təlim-tətbiyə işinə müasir yanaşma bu prosesə yenilik gətirilməsinə yönəldilməlidir, ki bu da bu günkü həyat və fəaliyyətin dinamik xüsusiyyətlərindən, müxtəlif təlim texnologiyalarının spesifikasından asılıdır. Musiqi təlim-tərbiyəsini yalnız musiqi məşğələlərinin cəlbedici xarakter daşıdıqda və musiqinin qavranılması prosesinin emosional gərginlik və maraq abu-havasını yaratdıqda həyata keçirmək olar.

Gündəlik həyatdan biz müşahidə edirik ki, bu günün uşaqları hətta beş-on il öncəkilərdən çox fərqlənir. Onlar müasir "qacetlərdən" daha sərbəst, özüdə erkən yaşlardan istifadə edirlər. Təlim-tərbiyə işi ilə məşğul olan müəllimlər bunu nəzərə almalıdır və müasir həyatla ayaqlaşmanı bacarmalıdır. Belə ki, uşaq baxçasında müasir musiqi müəllimi sintezatorda ifa etməyi, minus-yazılardan və müxtəlif səsötürücülərdən (CD-çalğıçı, kolonka, karaoke və s.qurğulardan) istifadə etməyi baçarmalıdır. Lakin bu işin texniki tərəfidir.

Bundan başqa, müxtəlif müasir pedaqoji metodikalar və texno-

logiyalardan da istifadə etmək vacibdir. Uşağı necə musiqiyə yönəltmək, musiqi sənətinə qarşı marağı neçə inkişaf etdirmək, musiqini anlamağı və onun barəsində düşünməyi necə öyrətmək, özünü ifadə etmə qabiliyyətini necə inkişaf etdirmək və s. kimi problemləri yalnız pedaqoji texnologiyaların köməyi ilə həll etmək olar ki, bu texnologiyalar uşaq şəxsiyyətinin mənəvi-yaradıcılıq potensialının inkişafına qulluq etməlidir.

Respublikamızda bir-çox uşaq baxçalarında musiqi pedaqogikası hələ yeni texnologiyalardan kənar qalmışdır. Bu onunla izah olunur ki, bir-çox yeni texnologiya və konsepsiyalar (inkişafedici təlim, modul təlimi, evristik təlim və s.) məktəb yaşlı uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuşdur. Lakin məktəbəqədər təlim-tərbiyə sistemində də dəyişikliklər asta olsa da baş verir.

Yeni pedaqoji konsepsiyalardan biri müasir innovasiyalı metodlara (sağtərəfli və soltərəfli metodların birləşməsi) əsaslanır və məktəbəqədər tədris ocaqlarında (MTO) musiqi tərbiyəsinin həyata keçirilməsinə istiqamətlənmişdir. Tərbiyə prosesinin strategiyasının əsas məzmunu – nəticə-məqsədlərə nail olmadır: qarmonik inkişaf etmiş, yaradıcı və istedadlı şəxsiyyətin tərbiyəsi. Bu yeni konsepsiyanın əsasını aşağıdakılar təşkil edir: intuisiya, kifayət qədər mürəkkəb anlayışların və təlim informasiyasının emosional-obrazlı tərzdə, yüngül, əyləncəli və fantaziyalı oyun-səyahət formasında verilməsi, təhsil + əyləncə + maraq prinsipinə əsaslanma.

Sonralar bu soltərəfli təlimə sağtərəfli problemli metod əlavə olunmalıdır ki, o, bilikləri hazır verməyə deyil, idraka, fəaliyyətə, fəaliyyətdə həyacanlamaya, emosional ixtiralara (proqrama müvafiq müəyyən bir informasiyanın, anlayışların), "ixtira oyununa" istiqamətlənmişdir. Müəllim hazır informasiyanı uşağın ağlına salmaqla məşğul olmamalıdır, o, eyni zamanda əks əlaqə quraraq uşaqları bu informasiyanı müstəqil əldə etməyi öyrətməlidir – budur müasir təlim proqramların əsas prinsiplərindən biri.

Musiqi tərbiyəsinin metodları müxtəlifdir. Onlar musiqi fəaliyyətinin müxtəlif növlərinin xarakterindən, şəraitindən asılıdır. Müasir pedaqogikada əsas metodlar bunlardır: a) İnandırma; b) Alışdırma; c) Çalışdırma.

İnandırma – bu metodla tərbiyə prosesi bilavasitə musiqi ilə əlaqədardır. Musiqinin ifası aydın, ifadəli, təsirli olmalıdır. Ancaq bu zaman uşaqlarda estetik həyacan və emosional cavab formalaşdırmaq olar. Deməli, musiqinin ifadəli ifa olunması musiqi əsərinin xüsusiyyətlərinin dinləyiciyə çatması üçün əsas şərtidir. İfa etmə ifadəli, asan, əlverişli olsun deyə əsəri yaxşı bilmək, məzmunlu ətraflı düşünmək, xarakterini təsəvvür etmək, əhval-ruhiyyəsini duymaq lazımdır. Buna əsərin çoxlu çalınması kömək edər. Düşüncəli ifa etmə uşaqlara güclü təsir edir, onlarda müxtəlif hisslər oyadır. Uşaqlar mütləq bilməlidirlər ki, musiqi nədən bəhs edir. Oxu zamanı hansı tələbləri, hərəkətləri yerinə yetirmək lazımdır. Uşaqları mövzunun məzmunu, musiqinin ifadə vasitələrini izah etməklə inandırmaq lazımdır.

Alışdırma və çalışdırma metodları – musiqiyə estetik münasibət üçün uşaqlara aktiv hərəkət etməyi, diqqətlə musiqiyə qulaq asmağı, səslənmənin xarakter xüsusiyyətlərini müqayisə etməyi və bir-birindən ayırmağı, musiqinin incəliklərini duymağı öyrətmək lazımdır. Bu iş ildən-ilə, gündən-günə ardıcıllıqla aparılır. Uşaqlarda musiqiyə estetik münasibəti aşılayarkən musiqi rəbəri çoxlu səy, səbr və inad göstərməlidir.

Beləliklə, musiqi tərbiyəsinin düzgün istiqamətdə həyata keçirilməsi uşaqların ümumilikdə şəxsiyyətinin formalaşmasını və musiqi qabiliyyətlərinin inkişafını müəyyənləşdirir. Burada musiqi rəhbərinin savadlı olması, yeni texnologiya və metodikalarla silahlanması böyük rol oynayır.

ƏDƏBİYYAT

1. A.H.Qəribova. Məktəbəqədər yaşlı uşaqların bağçada musiqi tərbiyəsi. Bakı, ADPU, 2008
2. J.Qədimova. Musiqinin tədrisi metodikası. Bakı, ADPU, 2007
3. Современные образовательные программы для дошкольных учреждений / Под ред.Т.И.Ерофеевой, - М., 1999.
4. Радынова О.П. Практикум по методике музыкального воспитания дошкольников.- М., 1999.
5. Azərbaycan Respublikası Məktəbəqədər tərbiyə müəssisələri haqqında Əsasnamə // Azərbaycan Respublikası Nazirlər kabinetinin qərarı. B., 2008

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 12.10.2018
Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 13.12.2018
Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 27.12.2018
Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:
pedaqogika üzrə elmlər doktoru, professor Şəhla Əliyeva
ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 saylı qərarı ilə çap olunur.